

- 1 Van de redactie
- 6 'Je hebt te veel talent voor zulke wissewasjes'
Brieven aan Joost Zwagerman
Jeroen Brouwers
- 46 'Wel had ik van *juist jou* op enige betrokkenheid gehoopt'
Jeroen Brouwers & Joost Zwagerman
Johan Vandenbroucke
- 68 Niet naar Zutendaal
Joris van Casteren
- 74 Groetjes uit Nijmegen
Marc Beerens
- 100 'Geen boekverzorger zo consciëntieus'
Gesprek met Karel Martens
Johan Vandenbroucke
- 118 'Al zijn vele gebedswoorden van een aangrijpende
schoonheid'
Litanie en gebed in *Bezonken rood*
Jos Joosten
- 128 De opdracht – 'Woorden als *mooi, uniek, boeiend* – wat
hebben *wij* daaraan?'
René Franken
- 132 Lieve Circusprinses
Mariska Hammerstein

Bij uitgeverij Manteau in Brussel, 1973. (© Herman Selleslags)

Jeroen Brouwers

‘Je hebt te veel talent voor zulke wissewasjes’

Brieven aan Joost Zwagerman

Exel, 23 augustus 1983

Geachte heer Zwagerman,

dank voor uw brief van 17 j.l.

Het ‘treedt je’ op blz. 32 van *Mijn Vlaamse jaren* moet natuurlijk ‘treed je’ zijn. Ik laat het corrigeren der drukproeven van mijn boeken aan de medewerkers van mijn uitgeverij over; – alleen het schrijven van die boeken vind ik al verschrikkelijk genoeg.

U moet zich niet laten deprimeren en fnuiken door het feit dat u aan alle kanten wordt tegengewerkt en dat ‘men’ uw talenten niet onderkent. Uit mijn eigen leven en dat van tientallen anderen weet ik niet anders of het hóórt zo. De kunstenaar is nu eenmaal eenzaam, enzovoort. Als zal blijken dat u *moet* schrijven, dan *zult* u schrijven, tegen alle verdrukking in: – uw verzen in *Heibel* vormen toch een mooie start!

Neen, over uw verzen wil ik geen ‘oordeel vellen’, zoals u mij vraagt. Ik acht mij tot het beoordelen van verzen niet bevoegd. (In mijn binnenkort te verkrijgen boek over zelfmoord in de Nederlandstalige literatuur, *De laatste deur*, schrijf ik over verschillende dichters die zelfmoord hebben begaan, o.a. Hein de Bruin, Frans Babylon, Jan Arends, Jan Emmens, Jotie T’Hooft. Ik schrijf daarin echter meer ‘naar aanleiding van’ dan ‘over’ hun poëzie.)

Ik wens u goede moed en het allerbeste voor de toekomst,
Jeroenbrouwers

Exel, 23. VIII. 1983

Geachte heer Zwagerman,

dank voor uw brief van 17 j.l.

Het "treedt je" op blz. 32 van "Mijn Vlaamse jaren" moet natuurlijk "treed je" zijn. Ik laat het corrigeren der drukproeven van mijn boeken aan de medewerkers van mijn uitgever over; ~ alleen het schrijven van die boeken vind ik al verschrikkelijk genoeg.

U moet zich niet laten deprimeren en fruniken door het feit dat u aan alle kanten wordt tegengewerkt en dat "men" uw talenten niet onderkent. Uit mijn eigen leven en dat van tientallen anderen weet ik niet anders of het hoort zo. De kunstenaar is nu eenmaal eenzaam, en zo voort. Als zal hijken dat u moet schrijven, dan eult u schrijven, tegen alle verdrukking in: ~ uw versen in Heibel vormen toch een mooie start!

Neen, over uw versen wil ik geen "oordeel vellen", zoals u mij vraagt.

Ik acht mij niet het beoordelen van versen niet bevoegd. (In mijn binnenkort te verschijnen boek over zelfmoord in de Nederlandstalige literatuur, De laatste deur, schrijf ik over verschillende dichters die zelfmoord hebben begaan, o.a. Hein de Bruin, Frans Babylox, Jan Arends, Jan Emmens, Jotie T'Hoofte. Ik schrijf daarin echter meer "naar aanleiding van" dan "over" hun poëzie.)

Ik wens u goede moed en het allerbeste voor de toekomst,

Jeroenbrouwers

Exel, 6 januari 1987

1 ___ Brouwers verwijst naar *Kroniek van een karakter*. Uitgeverij Hadewijch, 1986.

2 ___ Het bericht in *Vrij Nederland* was van 4 oktober 1986.

3 ___ Wam de Moor, 'Drie debutanten en het ambacht van schrijver'. In: *De Tijd*, 31 oktober 1986.

Geachte heer Zwagerman, – geen angst, er bestaat mijnerzijds geen enkel 'negatief gevoel' jegens u. Toen u mij die middag zei, 'kwijlend' uit te zien naar mijn bij H verschijnende brievenboeken,¹ drukte mijn gezicht geen 'verontwaardiging' en/of 'afkeuring' uit. Ik herinner mij, *verbaasd* te zijn geweest door uw confidentialie: ik vroeg mij af hoe u op de hoogte kon zijn van onderhavig brievenboekenproject (dat toen nog, meende ik, min of meer 'geheim' was; later die middag realiseerde ik me dat er al een berichtje over in *VN* had gestaan).² *That's all*.

Ik neem de gelegenheid te baat, u te danken voor het exemplaar van *De houdgreep* dat u mij samen met uw brief de dato toen-en-toen stuurde. Ik zou die brief toch nog wel hebben beantwoord, – maar mijn leven is de laatste weken een beetje in het ongerede (drukte; ziekte). Dat u mij jaren geleden al een brief hebt geschreven, ben ik vergeten. Dat ik die brief op een u stimulerende wijze heb beantwoord staat mij ook niet meer bij, maar siert mij toch, zo dunkt mij. Uw roman heeft mij hier en daar gefraspeerd, hier en daar verrast. Ik 'zie' wel 'een schrijver' in u, maar u zult nog vele zeeën moeten doorzwemmen. De kritiek van Wam de M vond ik veel te veel toegesneden op on-hoofdzakelijkheden betreffende uw stijl en woordgebruik:³ Wam wordt oud, maar wat erger is: hij verchagrijnt. Ik vond/vind *de thematiek* van uw roman wel verfrissend, – die ademt een merkwaardig optimisme uit, zoals ± de jaren 30 niet meer in de Nederlandse romankunst is aangetroffen. U moet zich vooral niet laten fnuiken en verzieken door opvattingen inzake kunstige opbouw en compositie en zo. U hebt de loop van uw verhaal te zeer 'beredeneerd', – of vergis ik mij?

Nog eens, heb geen gène over watdanook. Ik vond het plezierig 'in de vlucht' kennis met u te hebben gemaakt. Ik wens u een succesvolle toekomst.

Met hartelijke groet,
Jeroenbrouwers

Exel, 27 november 1987

4 ___ Jaap Goedegebuure, 'Tovenaarsleerling'. In: *Haagse Post*, 17 oktober 1987.

5 ___ Dit is de brief van 14 maart 1985.

6 ___ In zijn essay over Jan Emiel Daele beschrijft Brouwers de lege badkamer in huize Krekelbos, na het vertrek van zijn geliefde Nachtschade.

Geachte heer Zwagerman, maakt u zich over mij in de verre Achterhoek maar niet ongerust, – ik weet mijzelf nog zeer goed op de hoogte van de "boekjes" anno nu' (uw woorden). Uw *Kroondomein* had ik al gelezen nog vóóordat er één kritisch geluid over had geklonken. Ik vind uw boek wèl goed, bij gedeelten zelfs héél goed, – en ik heb het verdedigd, schriftelijk, t.o. Van Deel (die er, meen ik, niet over heeft geschreven) èn t.o. Goedegebuure, *nadat* deze zijn akelige en in ieder opzicht foute stukje had gepubliceerd.⁴ [...]

'Brouwers-epigonisme', ach ja, gutgut, nou! Ergens in *Kroniek 2*, in een brief aan René Stoute,⁵ heb ik daar het mijne al over geschreven: het bestáát niet dat iemand een Brouwers-epigoon zou zijn, aangezien Brouwers, zo lang als hij al schrijft, van de kritiek te horen krijgt, dat hij een epigoon is. Ik ben zelfs een soortement totáálepigoon van zo'n beetje iedereen die ooit iets heeft geschreven in de gehele Nederlandstalige letterkunde, de Zuidafrikaanse inbegrepen, sedert Nicolaas Beets. Het is wat mal, om nu met epigonen-van-de-epigoon te komen aankakken, – ikzelf, toch een vrij inventieve geest met permissie, zou het niet hebben verzonnen. U moet zich daar *niets* van aantrekken, – er is veel kinnesinne in het wereldje. Ik feliciteer u hartelijk met uw boek en überhaupt met uw talent, ik voorspel u een grote toekomst. Wel is het waar, dat ik mijzelf inderdaad in uw boek ben 'tegengekomen'. 'Het plankje in de badkamer dat ineens zo leeg is, de haren in de kam', blz. 75, dat zijn *mijn* plankje plus haren plus kam, meneer! Ik dacht: wat moet die Zwagerman in mijn badkamer? U hebt mijn stuk 'Daele' (o.m. in *De laatste deur*) goed gelezen.⁶ Op blz. 74 meen ik zelfs dat u mij citeert of zeer nadrukkelijk aan mij refereert.

Exel, 14. iv. 1988

Beste Joost, met ik "lid" worden van je "blaadje",
d.i. De Hield? Je bedoelt dat ik een bonnement moet
nemen? Okke, jongen, neem ik toch een bonnement. Hier
de ingevulde antwoordcoupon. De Kathy Acker-trilogie hoef
ik niet (winkelwaarde fl 90,70). Geef mij maar een leuke
fles jenever.

Je interview met Geerten Meysing vond ik zeer schitterend
en het is mij sympathiek dat je, na Bromwers, je
HP-aandacht wijdt aan "dat soort jongens", de
"verschönsten". Meysing is een miskennde man met een
gigantisch talent, - en ook Ouwens verdient veel meer
waardering dan hem tot heden is toegevalen. Op de literaire
kwaliteiten van Kanoye hoef je me niet te wijzen: ik volg hem,
het is jón, sedert zijn allererste publikaties. In Brusselmaars
geloof ik niet. Is Kanoye (als hij wil) spiritueel-geestig,
Brusselmaars is een lolbroek en in die hoedanigheid archi
vervelend. Laat maar, verder.

Mijn ± 600 bladzij's tellende Zonderloed is nog altijd
niet voltooid, maar wel bijna. Misschien volgende maand.
Nee, "opgelucht" eat ik ^{mij} niet door velen, zoals jón veronderstelt,

7 — 'Een roestige Faust'
 verscheen in *Haagse Post*,
 16 januari 1988.

U: 'het is beter zo'
 Ik: 'Heus beter zo'
 U: 'nou dag dan'
 Ik: 'nou dag dan'
 [...]

Zo'n interview in de *Haagse Post* interesseert mij inderdaad geen pest, maar ik zou u heel graag eens van wat dichterbij en uitgebreider willen ontmoeten: laten wij dat om te beginnen maar eens doen 'in het kader van een interview'. Ja dus, ik laat mij gaarne door u interviewen.⁷ Of ik iets te vertellen heb, betwijfel ik, – maar daar verzinnen we wel iets op. En wie Jan Bernardus is geweest, naar wie uw straat is genoemd, weet ik ook al niet! Belt u mij maar even voor een afspraak. Ik stel voor: vrijdag 4 december*, des ochtends om een uur of elf. Mijn foon rinkelt nadat u hebt gedraaid: 05732-316.

Hartelijke groet, en gaarne tot ziens,
 Jeroenbrouwers

* Ik bedoel natuurlijk niet dat u mij vrijdag 4 december des ochtends om een uur of elf moet bellen, maar dat u op dees datum en zulk tijdstip hier in mijn huis welkom zoudt zijn. Oef! Je op schriftelijke wijze adekwaat uitdrukken is nog een hele toer... Wist u dat al?

Exel, 14 april 1988

8 — 'Ambacht & erotiek'
 verscheen in *Haagse Post*,
 5 maart 1988.

Beste Joost, mot ik 'lid' worden van je 'blaadje', d.i. *De Held*? Je bedoelt dat ik een bonnement moet nemen? Okee, jongen, neem ik toch een bonnement. Hier de ingevulde antwoordcoupon. De Kathy Acker-trilogie hoef ik niet (winkelwaarde f 90,70). Geef mij maar een leuke fles jenever.

Je interview met Geerten Meijnsing vond ik zeer schitterend en het is mij sympathiek dat je, na Brouwers, je *HP*-aandacht wijdt aan 'dat soort jongens', de 'verschansten'.⁸ Meijnsing is een miskende man met een gigantisch talent, – en ook Ouwens verdient veel meer waardering dan hem tot heden is toegefallen. Op de literaire kwaliteiten van Lanoye hoef je me niet te wijzen: ik volg hem, net als jou, sedert zijn allereerste publikaties. In Brusselmans geloof ik niet. Is Lanoye (als hij wil) spiritueel-geestig, Brusselmans is een lolbroek en in die hoedanigheid archiverend. Láát maar, verder.

Mijn ± 600 bladzijds tellende *Zondvloed* is nog altijd niet voltooid, maar wel bijna. Misschien volgende maand. Nee, 'opgelucht' zal ik mij er niet door voelen, zoals jij veronderstelt, eerder integendeel. Ik zou veel liever mijn hele verdere leven aan dat boek hebben willen doorschrijven, – maar lieverkoekjes, broeder, worden er in de literatuur niet gebakken.

En jij? Schrijf jij wel dóór, vlijtig en vroom? Ik krijg geen 'overzicht' op die poëzie-polemiek, die aan de gang is, en waaraan jij in de jongste *Held* wederom het jouwe bijdraagt, – ik bedoel: ik begrijp niet *precies* waar het nu eigenlijk allemaal over gaat.⁹ Bezit jij *Kroniek van een karakter*, deel I? Kijk dan eens op blz. 75. Over 'de Nederlandse poëzie' zeg ik aldaar plusminus hetzelfde als jij thans zegt in *De Held*, blz. 4, middelste kolom, bovenaan. Er moet wat meer gewaai en gedonder in de Hollandse versjesmakerij, akkoord, – maar je gaat mij toch niet vertellen dat we terugmoeten naar de Vijftigers of zo? Wat die ervan hebben gebakken is overwegend humbug.

Ik laat het hierbij, want ik moet aan de arbeid. Mocht je nog eens in dees Achterhoek verzeild wezen, schroom niet ten onzent aan te bellen. Ik wens het allerbeste, hartelijk, Jeroen

9 — In *De Held* van maart 1988 pleitte Zwagerman voor de 'Maximale dichters', die zich samen met hem verzetten tegen 'het doorgesloten academisme en de bijkans uitzichtloze saaiheid van de hedendaagse poëzie'.